

ESTETICUL ÎN ORIZONT AXIOLOGIC

MARIN AIFTINCĂ

The Axiological Field of the Aesthetic. The paper briefly presents the relationship between axiology and aesthetics. One states clarifications both onto the beauty of nature and art, and regarding the particularity of artistic value.

Keywords: aesthetical; axiological; aesthetical value.

O discuție despre sensul esteticului nu este una nici dintre cele mai obișnuite, nici dintre cele mai simple. Și aceasta pentru că înseși alăturarea celor două concepte o întâlnim foarte rar, cu toate că deschide mari adâncimi ideatice și multiple direcții de tratare, dintre care spiritualitatea esteticului este numai una.

1. O perspectivă conceptuală. Mai întâi câteva chestiuni lămuritoare asupra sensului. Fapt cunoscut îndeobște, sensul constituie obiectul unui evantai larg de abordări – lexical, gramatical, formal, pragmatic, logic, metafizic etc. – fiecare încercând să-l definească și să-i surprindă funcționalitatea într-un anumit context teoretic. Întrucât depășește tema de față, nu intrăm în acest hățiș teoretic, altminteri foarte interesant; ne limităm doar la aspectul filosofic al conceptului, ferindu-ne și în acest caz de stufoasele dezbateri pe care le generează, implicând semnificațiile ontologice, gnoseologice și axiologice.

Potrivit observației lui Greimas, „taina” sensului ne avertizează că înțelesul acestui concept nu se rezumă doar la ceea ce vor să ne spună cuvintele. El înseamnă, în același timp, și o direcție, o intenționalitate și o finalitate¹. Sensul abstrage în sine un act intențional și este întotdeauna orientat spre ceva. Cunoașterea statutului și naturii sensului ca sens pune probleme foarte dificile, în schimb se cunosc mai multe despre ajungerea sa la prezență. În perspectivă semiotică, se poate spune că sensul se obiectivează, intră în prezență prin semn și trimite la semnificație, în diferite moduri. Decurge de aici că sensul și semnificația, adeseori interschimbabile sau confundabile, nu se suprapun; nu sunt totuna. Sensul trimite la gândire și se conexează cu idei, pe când semnificația implică expresia și vizează cuvintele. Altfel spus, sensul poate fi considerat o modalitate de a delimita semnificația obiectivată într-o formă de expresie. Apare aici o distincție ce îndeplinește un rol decisiv, nu

¹ Cf. Algirdas Julien Greimas, *Despre sens. Eseuri semiotice*, trad. de Maria Carpov, București, Editura Univers, 1975, p. 30; Alexandru Boboc, *Limbaj și ontologie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1997, pp. 60–61.

atât în plan semantic, cât mai ales dincolo de acesta, în plan axiologic și ontologic². În analizele sale, Rickert pune în relief caracterul valoric al sensului. În opinia lui, sensul se referă la judecata teoretică și este o valoare (nu valoarea însăși) ce structurează teoreticul, făcând posibilă ridicarea din sfera lui „a fi teoretic”, în aceea a ființei.

La rândul său, Husserl, așezându-l în orizont ontologic, privește sensul ca un factor mediator în contextul interacțiunii semanticii și ideaticului, aflate în dependență de semnificare. Fie valoric sau ideatic, sensul implică formele universalității, care găsesc un spațiu prielnic de afirmare în câmpul esteticului.

2. Frumosul naturii și frumosul artei. Tema la care ne-am angajat obligă la unele precizări și în ceea ce privește conceptul de estetic. Este aproape unanim acceptat că domeniul de manifestare al esteticului îl constituie frumosul. Dacă pășim însă mai departe, cum e normal, spre adâncurile conceptului în discuție, intrăm pe un teren minat de vechi și îndelungi polemici. Esteticul îmbrățișează frumosul în general sau numai unele din sferele sale de apariție? Nutrite de ideologii și metafizici diverse, răspunsurile date acestei interogații nu și-au restrâns, ci dimpotrivă, și-au lărgit aria de cuprindere, pe măsura dezvoltării cercetărilor, atingând multiplicitatea și diversitatea direcțiilor ce caracterizează estetica de azi. Nu vom face *hic et nunc* o inventariere critică ori clasificări ale doctrinelor ce au ca obiect frumosul. Nu este nici posibil și nici nu intră în sfera preocupărilor din lucrarea de față. Vom menționa totuși două direcții de interpretare, pentru a contura opțiunea ce ne animă în legătură cu subiectul ales.

De-a lungul evoluției esteticii, gânditori dintre cei mai remarcabili ai domeniului au pledat pentru restrângerea esteticului la frumosul artistic, lăsând complet deoparte frumosul natural. Theodor Adorno reușește să fixeze începutul temporal ce marchează această orientare, afirmând că frumosul natural „a dispărut din estetică odată cu dominația crescândă a conceptului de libertate și de demnitate umană, introdus de Kant și transplatat cu consecvență în estetică abia de Schiller și Hegel, concept după care nimic pe lume nu merită respect, în afară de ceea ce subiectul autonom își datorează lui însuși”³.

Argumentele folosite susțin că numai frumosul artistic alcătuiește obiectul esteticii, întrucât acesta izvorăște din spirit și este modelat în formele artei. După cum spiritul și realizările lui întrec natura și fenomenele sale, la fel și frumosul artistic este superior celui natural. Ființa cugetătoare își exteriorizează, cu nestăvilă libertate, trăirile și ideile în frumosul artistic întruchipat în opera de artă. Astfel, ea își oferă sieși, dar și altora, o imagine a ceea ce este ea, a propriului eu; „opera de

² Vezi H. Rickert, *Der Aufstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendente Philosophie*, 4 und 5, Aufl., Tübingen, J.C.B. Mohr, 1921; E. Husserl, *Logische Untersuchungen*, Zweiter Band, „Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis”, 1, Teil, 5. Aufl., Tübingen, M. Niemeyer, 1968. *Teoria estetică*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005, p. 91.

³ *Teoria estetică*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005, p. 91.

artă e oglinda creatorului”⁴ – spune un ilustru estetician. Spre deosebire de frumosul natural, care există în sine, un dat fără libertate și conștiință de sine, frumosul artistic este o creație, o intenționalitate, care înseamnă, în final, „un popas de frumusețe într-o lume urâtă și indiferentă”⁵. Mai nuanțat față de alte poziții, Hegel, care își centrează doctrina pe frumosul artei, afirmă că frumosul natural, imperfect și incomplet, este „prima frumusețe”⁶; și totuși acesta este un simplu reflex al frumosului artistic – singurul veritabil întrucât este generat de spirit.

Firește, este incontestabil că în artă se regăsește o serie de componente valorice proprii, neîntâlnite în vreun alt tip de frumos; că talentul artistului, care dă sens operei, este factorul generator al calității artei, asigurându-i unicitatea. Credem totuși că acestea nu îndreptățesc neglijarea sau deprecierea altor modalități de apariție ale frumosului, refuzându-le esteticului.

O altă direcție de evoluție au format-o acei teoreticieni, care au reunit în sfera esteticului, deopotrivă, frumosul natural și cel artistic, prețuind mai mult pe cel din urmă, în care văd replica „mai desăvârșită și mai pură” a celui dintâi. Viziunea lui Hegel referitoare la conceptul de frumos, menționată mai sus, a rămas neatacabilă și, în consecință, neatacată, în noile condiții. I s-a reproșat filosofului că „i-a lipsit, se vede, organul pentru a observa că experiența autentică a artei nu este posibilă fără aceea a respectivei dimensiuni (a naturii – n.n.), oricât de dificilă de sesizat, și al cărei nume, Frumosul natural, a ieșit din vogă”⁷. Și totuși, experiența estetică aflată sub înrâurirea frumosului naturii a pătruns „în profunzimile modernității”, cum observă Adorno. El spune că: „la Proust, a cărui *Recherche* este operă de artă și metafizică a artei, experiența unui tufiș de păducel se înscrie printre fenomenele originare ale comportamentului estetic”. În continuarea ideii, același autor afirma că: „Operele de artă autentice, care cultivă ideea concilierii cu natura, constituindu-se perfect într-o a doua natură, au resimțit mereu necesitatea, parcă pentru a-și trage răsuflarea, de a ieși din ele însele. Pentru că identitatea n-a fost ultimul lor cuvânt, au căutat mereu consolarea la natura dintâi (...) Lungi intervale de timp, sentimentul Frumosului natural a ajuns să se intensifice odată cu suferința subiectului repliat asupra lui însuși vizavi de o lume organizată și reglată; el poartă amprenta lui *mal du siecle*”⁸. Pentru un estetician ca Utitz, întreaga natură ne apare frumoasă, întrucât o însuflețim cu sentimentele noastre mai profunde. Alături de plâsmuirile artistice, ea ne incită emoțiile și gândurile, oferindu-se valorizării. „Natura și arta stau în fața aprecierii noastre ca două date în întregime felurite”⁹. Fiecare ne oferă frumosul spre contemplare, dar să nu uităm distincțiile cuvenite.

⁴ Tudor Vianu, *Estetica*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 17.

⁵ *Ibidem*, p. 11.

⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Prelegeri de estetică*, vol. I, București, Editura Academiei, 1966, pp. 8–9, 123.

⁷ Theodor W. Adorno, *op. cit.*, p. 93.

⁸ *Ibidem*.

⁹ E. Utitz, *Grundlegung der Allgemeinen Kunstwissenschaft*, 1914, p. 167. Apud Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 380.

3. Transcenderea unilateralităților. Dezvoltările teoretice pe această temă sunt deosebit de complexe și controversate. Nu stăruim asupra lor; mai important ni se pare, pentru contextul de față, să vedem care ar fi soluția adecvată la problema în cauză. În celebra lucrare, *Estetica*, Nicolai Hartmann avansează un punct de vedere demn de toată atenția. El consideră, pe bună dreptate, că ar trebui să pornim mai întâi de la frumosul în genere, fără a ține seama de unde vine și cum apare. Pe baza acestui principiu, „alături de opera de artă, trebuie să-și găsească locul său egal îndreptățit frumosul naturii și frumosul uman”¹⁰. Depășind unilateralizările, un asemenea punct de vedere ni se pare pe deplin justificat. Într-adevăr, căutăm frumosul și îl contemplăm nu doar în realizările artistice, oricât de valoroase ar fi acestea, ci și în diversitatea și armonia formelor sub care ni se înfățișează natura, în chipul, viața și conduita ființei umane. Adeseori natura, în măreția, în sublimul aparițiilor sale, ne subjugă estetic sensibilitatea și gândirea, oferindu-ne frumuseți de o puritate nemaiîntâlnite altundeva. Cu toate „imperfecțiunile” sale și indiferent în sine, frumosul naturii există pentru noi și, receptându-l, îl considerăm ca atare printr-o intuiție plină de sens și semnificații. Forța de atracție exercitată asupra noastră de frumosul naturii explică, într-o anumită măsură, intensitatea sporită cu care îl căutăm astăzi, bântuiți de urâtul și insatisfacțiile ce ni le provoacă uneori civilizația în care trăim.

La rândul său, omul, atât ca natură, cât și ca univers spiritual, are o distinctă componentă estetică. În mod esențial, interioritatea individului, susținută de învelișul exterior, alcătuiește frumosul uman, fără nicio finalitate estetică. Esteticul este o exigență resimțită tot mai mult în manifestările de viață ale omului contemporan. Credem că nu suntem în eroare susținând că frumosul a devenit o preocupare, un scop, care transcende arta și implică întreaga experiență, devenind un ideal umanist¹¹.

Așadar, pe baza dezvoltărilor de mai sus, ni se pare oportun să luăm în considerare frumosul în general, indiferent de locul și formele sale de apariție. Aceasta nu înseamnă că suntem pentru extinderea granițelor sale până la spulberarea oricărei distincții dintre domenii. Frumosul naturii, frumosul uman și frumosul artei se cuvine a fi privit în unitatea lui, ținând seama, fără îndoială, de specificitatea fiecăruia, ca o condiție pentru receptarea estetică adecvată.

4. Specificitatea valorii estetice. În viața noastră, valoarea estetică, purtătoare de sens, intervine printr-o seamă de însușiri care o diferențiază evident de celelalte valori. Ea este imanentă obiectului în care se întrupează și are, astfel, unicitate absolută. Opera de artă nu poate fi modificată, schimbată, fără a-i atinge iremediabil esența sau ființa valorii. De aceea, opera nu este înlocuibilă și nici imitabilă. Ea nu poate fi propusă nici ca model, pentru că „arta nu învață pe nimeni nimic și nu

¹⁰ Nicolai Hartmann, *Estetica*, București, Editura Univers, 1974, pp. 23–24.

¹¹ Vezi Guido Morpurgo-Tagliabue, *Estetica contemporană*, vol. 2, București, Editura Meridiane, 1976, p. 399; Grigore Smeu, *Esteticul cotidian în lumea de azi*, București, Editura Academiei Române, 1992.

alcătuiește niciodată o pildă care poate fi urmată¹². Dincolo de aceasta, însă, mai este încă ceva: unicitatea valorii estetice rezidă, între altele, și în faptul că orice obiect cuprins în sfera sa înfățișează o realitate pe care nu am mai întâlnit-o. Această realitate poartă în sine o intenționalitate, un sens pe care i l-a dăruit artistul într-o deplină originalitate creatoare.

În atare ordine de idei, poate că nimic nu este mai specific valorii estetice decât faptul că ea ni se propune cu spontaneitate. Sensibilitatea noastră estetică, punându-ne în contact cu opera de artă sau cu un aspect al frumuseții naturii, face ca valoarea lor să ni se dezvăluie de îndată, fără vreo intervenție iscoditoare a intelectului. Pentru că valoarea estetică, așa cum susține Nicolai Hartmann, nu consistă în ceva existând în sine, ci numai în „apariție”. Ea ni se dăruiește cu generozitate și ne luminează sufletul dintr-o dată, înălțându-l într-un alt orizont existențial. Mergând mai departe, se poate spune că sufletul care descoperă valoarea estetică și i se deschide, primind-o cu bucurie și recunoștință, depune cea mai convingătoare mărturie pentru taina frumuseții obiectivată în artă.

5. Esteticul se dăruiește neconținut, fără a pretinde ceva în schimb.

Desprinsă din fluxul experienței și evenimentelor practice, valoarea estetică este dezinteresată; ea nu servește niciunui alt scop ce-i este străin.

Esența ei consistă în aceea că își ajunge sieși; este ireductibilă la altceva, având un caracter absolut. De aici, inutilitatea ei. Fiindcă ceea ce este mai înalt în plan spiritual depășește utilitarismul, care ține doar de substanța empiricului. Nefolositoare sub aspect pragmatic, valoarea estetică procură plăcere și conferă strălucire vieții, ceea ce este cu totul deosebit. Firește, aceasta nu vrea să însemne că esența artei se reduce la senzația de plăcere, cum s-a afirmat excesiv uneori. Frumosul, adică valoarea estetică fundamentală, nu se limitează să fie doar obiect al plăcerii și, de aceea, nu produce numai plăcere. El induce în spiritul nostru un adevăr mai profund, izvorât din viață, care nu este totuna cu adevărul științei sau al cunoașterii. Este adevărul specific artei, iar arta înseamnă „punerea-în-operă-a-adevărului”, cum susține Heidegger. După definiția formulată de același gânditor, adevărul constă în „starea de neascundere a ființării ca ființare. Adevărul este adevărul ființei”¹³. Frumusețea nu este lipită, atașată acestui adevăr. În artă, ea se însoțește cu adevărul într-o adâncă intimitate și vin spre noi dimpreună. Frumusețea apare în operă odată cu adevărul ființării ființei și ne luminează sufletul năpădit de aluviunile vieții. Faptul că în prezența operei trăim experiența unui adevăr la care nu putem ajunge pe altă cale, pune în relief semnificația filosofică a artei, care înfruntă orice încercare de a o limita. Tocmai prin aceasta valoarea estetică are puterea de a da un sens întregii vieți. Și tot ceea ce este dătător de sens transcende utilitarul. „Frumosul nu este util nici vieții organismului, nici vieții spiritului, dar

¹² Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 54.

¹³ Nicolai Hartmann, *op. cit.*, p. 384.

cea din urmă își găsește, fără îndoială, într-însul o culme care luminează cu razele sale toată întinderea ei”¹⁴.

Așadar, frumosul poate iradia în orizontul spiritului efecte dintre cele mai profunde, dincolo de folositor, întrucât vizează sensul. Dar această „inutilitate” a valorii estetice concordă cu desprinderea plăsmuirii artistice din complexul fenomenelor care, împreună, alcătuiesc sfera experienței practice, și ridicarea ei deasupra vieții ce o înconjoară, subliniindu-i plenitudinea și puterea de sugestie. Atribuirea de sens prin valoarea estetică reface legătura mai adâncă cu viața, atât în actul creației, cât și în acela al contemplării și înțelegerii frumosului. Cele mai înalte și mai detașate de real efecte ale frumosului își au sursa în cea mai puternică și mai dinamică viață a spiritului.

În existența cotidiană a omului, învăluită în aburii obișnuitului tern, al imperfecțiunii și compromisului, valorile estetice, când apar, iradiază miraculos până în adâncurile sufletului, de unde risipesc întunericul tristeții și al suferințelor. Ele nu suprimă nimic din ce poate fi suprimat, dar produc o reazăzare interioară, dăruind ceva imponderabil, ceva care nu poate fi compensat. Se pare că în același sens gândea și Liviu Rusu, afirmând: „...frumosul pune în vibrație adâncimile esențiale ale eului, unde contrastele eului empiric sunt mulcomite și nu se mai resimte decât unitatea sensurilor adânci”¹⁵. Înzestrate cu asemenea puteri, valorile estetice fac posibilă restaurarea unității noastre lăuntrice și cunoașterea sau intuiția unui conținut semnificativ. Energia cu care frumosul, sublimul, grațiosul etc. se exercită în profunzimile sufletului confirmă și legitimează viața, având dimensiunea unei intuiții cosmice. Tocmai prin aceste semnificații, orice trăire a frumuseții este dătătoare de sens pentru ființa umană. Căci nu există frumusețe în sine, ci numai frumusețe „pentru cineva”.

Spre deosebire de alte tipuri de valori, care sunt constrângătoare instituind obligații, așa cum sunt, de pildă, cele morale, valorile estetice se comportă, și din acest punct de vedere, cu totul aparte. Ele au însușirea unică de a se dăruie neconținut, fără a pretinde ceva în schimb. Contemplatorul este îndemnat numai să-și deschidă larg sufletul, cu calm și reculegere, spre a le primi și înțelege, iar înțelegându-le să se deprindă a trăi bucuria curată.

Sensul esteticului ni se dezvăluie astfel în toată plenitudinea. El atrage către sine, cu puteri sporite, spiritele însetate de frumos. Dincolo de orice aparențe, esteticul alcătuiește o exigență resimțită astăzi poate mai mult ca niciodată. În accepțiunea de organicitate, plenitudine, acord al omului cu lucrurile, esteticul reprezintă o preocupare ce depășește arta; el a căpătat consistența unui ideal umanist.

¹⁴ Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, trad. rom., București, Editura Humanitas, 1995, p. 108.

¹⁵ Liviu Rusu, *Logica frumosului*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1968, p. 59.